UN VALOROS DOCUMENT DE ISTORIOGRAFIE ROMÂNEASCĂ VECHE

MAGDA JIANU

În expoziția permanentă din cadrul secției de literatură română veche a Muzeului de literatură a Moldovei din Iași, organizată în Casa Dosoftei, se află, alături de cel mai vechi manuscris românesc datat [1], de cel mai vechi și mai valoros letopiseț al Țării Moldovei în limba română [2], de numeroase alte manuscrise și tipărituri de mare importanță istorică și documentară [3], un manuscris de la jumătatea secolului al XVIII-lea, copiat aproximativ între anii 1740—1750. Manuscrisul respectiv, înregistrat la nr. inv. 4.805, cuprinde în ordine : un fragment de cronograf, un letopiseț al Țării Moldovei asemănător în cea mai mare parte cu scrierea considerată a lui Grigore Ureche în Varianta lui Simion Dascălu și, în final, Letopisețul Țării Moldovei al lui Miron Costin.

Pe lîngă faptul că în copiile celor două letopisețe găsim numeroase interpolări ale copistului, unele dintre ele cu o deosebită valoare documentară, surprinzătoare sînt mai ales interpolările efectuate de copist (din păcate anonim), cu precădere în copia primului letopiseț, al lui Grigore Ureche.

Nu ne propunem să facem aici o prezentare exhaustivă a întregului manuscris și nici să considerăm problemele pe care le ridicăm drept elucidate din toate punctele de vedere. Scopul este doar să semnalăm specialiștilor cîteva aspecte deosebit de importante ale acestui manuscris, convingerea noastră fiind că atît cele două copii ale letopisețelor lui Ureche și Costin, cît mai ales interpolările copistului din ambele lucrări, presupun acordarea unei atenții majore din partea tuturor cercetătorilor.

---

1 „Apostolul", copiat de popa Bratu din Brașov (probabil), în anii 1559—1560, text paralel în limbile română și slavonă.

2 Este vorba de cea mai veche copie a Letopisețului Țării Moldovei de Grigore Ureche, datînd din anul 1660 (aprox.), exemplar de lux, copiat pentru curtea domnească. Manuscrisul poartă numeroase însemnări adause de mai mulți cărturari. A aparținut lui Miron Costin, D. Cantemir ș. a.

3 Un manuscris de „Pateric" slavon din secolul al XIV-lea, un „Tetraevanghel" din secolul al XV-lea, tipărituri de D. Liubavici, Coresi, Varlaam, Dosoftei, Antim Ivireanul, Frații Radu și Șerban Greceanu, Cantemir, Veniamin Costache, etc. etc.

www.cimec.ro

Problema care ni se pare cea mai interesantă şi pe care dorim să o semnalăm cu această ocazie este cea privitoare la legendele din ciclul „O samă de cuvinte", considerate de majoritatea cercetătorilor ca operă a marelui cronicar Ion Neculce. Nu încercăm prin aceasta să umbrim personalitatea renumitului cronicar artist, meritele sale în istoriografia românească nemaiputînd fi contestate de nimeni, niciodată, ci doar să menţionăm faptul, aşa cum de altfel a făcut-o şi Neculce, că legendele respective au circulat, ca toate creaţiile populare orale, din gură în gură pînă ce un cărturar anonim le-a transcris, anterior lui Neculce, într-un Letopiseţ sau alt gen de lucrare, de unde le-a preluat apoi şi marele cronicar, cizelîndu-le în felul său. Acest fapt este dovedit, printre altele, de includerea legendelor respective, tot sub titlul general de „O samă de cuvinte", atît în copia letopiseţului lui Grigore Ureche cît şi în cea a lui Miron Costin din manuscrisul menţionat. Motivaţia acestei includeri este relatată astfel de către copist : „O, iubite cetitoriu, aicea am scris o samă de cuvinte, şi mai vărtos putem să zicem pricini, care la leatopiseţul dintru care scriem eu aceastea nu era, ce într-altul le-am găsit..., fiindcă cînd am dat eu piste alt leatopiseţ de-am găsit aceastea, domniile ce să vor arăta mai gios, eu le trecusăm cu scrisul...".

Deci din cele relatate mai sus reiese clar că copistul transcria o variantă a Letopiseţului Ţării Moldovei de Grigore Ureche şi, la un moment dat, a descoperit alt letopiseţ, care cuprindea şi legendele din ciclul „O samă de cuvinte", pe care le-a interpolat în manuscrisul la care tocmai lucra. De altfel pe parcursul atît al letopiseţului lui Ureche cît şi al lui Costin găsim interpolate şi alte legende, precum şi date istorice de mare interes.

Cărturarul care a copiat acest manuscris [4], bănuit iniţial de Grigore Creţu a fi Gheorgache, al doilea logofăt, nu era un copist obişnuit, care să se ţină strict de textul pe care-l avea în faţă. Sensibil la înţelegerea exactă a zbuciumatei istorii a neamului din care făcea şi el parte, se lăsa uşor convins de necesitatea interpolării tuturor datelor istorice pe care le considera demne de transcris posterităţii. De altfel tot în scurta introducere pe care o face legendelor arată că „pentru pomenirea (faptelor istorice relatate de legende, n.n.) n-am vrut să le las..." şi încheie cu o formulă atît de moldoveneşte exprimată : „Ce ori de vor fi adevărat, ori într-alt chip, mă rog să priimiţi, iar nu să defăimaţi".

Cărturarul respectiv era, desigur, un boier luminat, destul de cunoscut în vremea sa. Venise în contact, aşa cum vom vedea pe parcurs, atît cu un letopiseţ al mitropolitului Dosoftei, fapt care ne apare, de asemenea, extrem de interesant, cît şi cu altul, al hatmanului Buhuş, boier din suita lui Dimitrie Cantemir, plecat cu acesta în Ruşia după 1711. Cert este faptul că în acea perioadă circulau mai multe manuscrise cu cronografe şi letopiseţe diverse, din nefericire multe din ele distruse ori furate cu ocazia atîtor nenorociri care s-au abătut peste ţara noastră.

4 După cîteva însemnări păstrate pe prima copertă reiese că manuscrisul respectiv a fost descoperit pe la 1872 de Grigore Creţu la Huşi. L-a avut o perioadă în proprietate, studiindu-l, dar nepublicînd nimic referitor la el.

www.cimec.ro

și zic că era și pecetea Țării Moldovei în poarta cetății pus bour. Numai nu s-a cercat să să citească, săsă vadă a căruia domnu iaste scris numele în peceate, dintru acest rîndu de acmu a domnilor peceatea este, au din discălicătura țării dintăi sau de al doilea".

— *„La domnia lui Alexandru-vodă cel Mare și Bun s-au întîmplat de au venit pe aicea pîn Moldova Andronic Paleolog, Împăratul grecescu, cîndu s-au întorsu de la Frolenția, de la soborul al optulea. Și viind pe aicea i-au făcut Alexandru-vodă mare cinste dinpreună cu mitropolitul și cu toată boierimea și l-au grijit de toate ce i-au trebuit și Împăratul au dăruit lui Alexandru-vodă cupă de aur împărătească și mitropolitului i-au făcut hrisov ca să nu fie supus patriarhului de Țarigrad și acel hrisov au fost păn nu de multu."*

Lagenda a V-a din manuscrisul nostru, corespunzătoare sub aspectul conținutului cu prima legendă din opera lui Neculce, prezintă mai multe deosebiri. Iată, de pildă, textul legendei la Neculce :

— *„Ștefan-Vodă cel Bun, luund domnia Moldovii și viind turcii în dzilele lui să treacă în Moldova la Gălați, i-au bătut foarte rău pre turci și au luat și Cetatea Albă și Chilia de la turci. Apoi mai pe urmă iar le-au luat turcii aceste doauo cetăți. Și în cîteva rînduri s-au bătut Ștefan-vodă cu turcii. Iar cînd s-au bătut la Războieni, atuncea s-au aședzat turcii cu Ștefan-vodă. Și le-au dat hotar și olat Bugeacul și au făcut pace. Și turcii apoi au adus tătari din Crîm și i-au aședzat în Bugeac, carii stau și pînă astădzi, precum au aședzat și la Hotin lipcani".*

Și iată acum textul legendei din manuscrisul de care ne ocupăm :

— *„Pentru Cetatea Albă și pentru Chilia nu scriu leatopisețele într-a-cui dzile de domnu le-au luat turcii întăi. Numai într-un leatopiseț a hatmanului Buhuș s-au aflat, ce iaste la ginere-său, păharnicul Gheorghie la Moscu. Descrie întru acel leatopiseț și numele acelui domnu dar am uitat numele domnului. Scrie în aceaste leatopisețe că au luat Ștefan-vodă cetățile de la turci și apoi turcii iar le-au luat de la Ștefan-vodă și nu scriu cum au hotărîtu, iar într-acela leatopiseț scrie cum au făcut Ștefan-vodă pace cu turcii și au hotărît olat cetăților Bugeacului de au așădzat turcii tătari cum sîntu pîn astăzi".*

Legenda a VI-a din manuscrisul nostru nu o întîlnim deloc la Neculce. Iată textul :

— *„Bogdan-vodă, tatăl lui Ștefan-vodă, scrie într-un leatopiseț, că au trimis 7.000 (cuvînt neînțeles) turcilor, dar nu să știe pentru ce."*

În legenda a VIII-a din manuscris, corespunzătoare celei de a III-a la Neculce, găsim, de asemenea, multe deosebiri. Iată cum apare la Neculce :

www.cimec.ro

— *„Ştefan-vodă cel Bun, cînd s-au apucat să facă mănăstirea Putna, au tras cu arcul Ştefan-vodă dintr-un vîrvu de munte ce este lîngă mănăstire. Şi unde au agiunsu săgeata, acolo au făcut prestolul în oltariu. Şi este mult locu de unde au tras pînă la mănăstire. Pus-au şi pe trii boierinaşi de au tras, pe vătavul de copii şi pre doi copii din casă. Deci unde au cădzut săgeata vătavului de copii au făcut poarta, iar unde au cădzut săgeata unui copil din casă au făcut clopotniţa. Iar un copil din casă dzicu să fie întrecut pe Ştefan-vodă şi să-i fi cădzut săgeata într-un deluşel ce să cheamă Sion, ce este lîngă mănăstire. Şi este semnu un stîlpu de piatră. Şi dzic să-i fie tăiat capul acolo. Dar îttru adevăr nu să ştie, numai oamenii aşe povestescu. Fost-au şi bisericuţă de lemn întru acel deluşel şi s-au răsipit, fiind de lemnu. Şi aşe au fost făcut mănăstirea de frumoasă, tot cu aur poleită, zugrăvală mai mult aur decît zugrăvală, şi pre dinlăuntru şi pre dinafară, şi acoperită cu plumbu. Şi dzicu călugării să fie fost făcut şi sfeşnicile cele mari şi cele mici şi policandru şi hora tot prisne de argint, şi pe urmă să le fie luat un domnu şi să fie făcut altile de spije, care le-am apucat şi noi. Iar stricîndu-să un clopot mare la mănăstire şi făcînd călugării clopotul a doa oară, au pus aceste toate ce scriu mai sus în clopot, ca să fie mai mare“.*

Şi iată acum cum este prezentă în manuscrisul de care ne ocupăm :

— *„Şi cînd s-au apucat să facă mănăstirea Putna, aşa vorbăscu oamenii, că au tras cu arcul din vîrful unui munte ce iaste aproape de mănăstire şi unde au agiunsu cu săgeata acolo au făcut mănăstirea Putna şi iaste multu loc de unde au tras păn la mănăstire. Pus-au şi pe doi boernaşi de au tras şi au întrecut pe Ştefan-vodă unul şi acestuia i-au tăiat capul şi acolo au pus stîlpu, unde au căzut săgeata, iar unde au căzut săgeata celuilalt au făcut poarta. Şi căzînd săgeata aceea mai înapoi, pe acela l-au ertat. Şi aşă au făcut mănăstirea de frumoasă şi cu aur poleită şi pe dinlăuntru şi pe dinafară, ş-au acoperit-o cu plumbu. Şi aşea zîc să fie făcut şi polecandru, şi hora, şi toate sfeşnicele ceale mari şi ceale mici, prispe tot de argintu şi pe urmă căzîndu un domnu Despot-vodă, au luat aceale de argintu de-au făcut bani şi în locul aoelor de argintu au făcut de spijă, iar după moartea celui domnu, aşa zîc călugării de la Putna, că luînd domnia Alexandru-vodă Lăpuşneanu, au pus de au dezgropat pe acel domnu ce stricase din mănăstire, de unde era îngropat şi i-au pus oasele într-un săculeţu de pînză şi le-au spînzurat afară din mănăstire, într-un păr, şi gropniţa au rămas deşartă în mănăstire de stă pînă astăzi şi oasele acelui domnu după aceea le-au îngropat la altă mănăstioară de lemnu ce iaste afară den mănăstirea Putnii, între pomenire“.*

În legenda a X-a din manuscris, corespunzătoare legendei a IV-a din Neculce, deosebirile sînt la fel de accentuate. Iată cum începe legenda prezentată de Neculce :

www.cimec.ro

— *„Ştefan-vodă cel Bun, bătîndu-l turcii la Războieni, au mersu să intre în Cetatea Neamţului. Şi fiind mumă-sa în cetate, nu l-au lăsat să intre şi i-au dzis că pasirea în cuibul său nu piere. Ce să să ducă în sus, să strîngă oaste, că izbînda va fi a lui. Şi aşe, pe cuvîntul mîne-sa, s-au dus în sus şi au strînsu oaste...“.*

Şi iată acum începutul legendei în manuscrisul nostru :

— *„În anul 6984 (1476) rădicatu-s-au puternicul Mehmed, Împăratul turcescu, cu toată putearea oştilor lui, a Răsăritului, şi ajungîndu pîn la Războieni, în ţănutul Neamţului, ieşitu-i-au Ştefan-vodă înainte împreună cu fiii săi Bogdan şi Alexandru şi făcînd mare războiu, din vrearea lui Dumnezeu rămas-au biruit Ştefan-vodă şi fugindu la Cetatea Neamţului şi fiindu maică-sa în cetate nu l-au lăsat să intre în cetate. Ce i-au zis că pasărea în cuibul său piere. Ce să să ducă în sus să strîngă oaste, că izbînda va fi a lui, şi aşa, pe cuvîntul maică-sa s-au dus...“.*

În cele prezentate anterior am semnalat doar cîteva aspecte mai interesante ale manuscrisului expus la Casa Dosoftei din Iaşi, urmînd ca celelalte probleme să fie înfăţişate într-o prezentare mai amplă. Restul legendelor, cunoscute sau necunoscute în opera lui Neculce, interpolate în ambele letopiseţe la care ne referim, ridică noi semne de întrebare.

Convingerea noastră este că unui asemenea valoros document de istorie românească i se cuvine toată atenţia din partea cercetătorilor, cu scopul bine definit de a aduce noi contribuţii referitoare la cunoaşterea zbuciumatei şi eroicei noastre treceri prin veacuri.

UN DOCUMENT PRÉCIEUX D'HISTORIOGRAPHIE FÉODALE ROUMAINE

Résumé

Parmi les documents d'une grande importance documentaire littéraire et historique qui sont exposés à Casa Dosoftei (la section de littérature roumaine ancienne du Musée de littérature de la Moldavie) il y a aussi un manuscrit qui date de la première moitié du XVIII-e siècle et qui contient en copie les oeuvres historiographiques des célèbres chroniqueurs moldaves Gr. Ureche et M. Costin.

Au cours des deux chroniques, le copiste anonyme procède à de nombreuses interpolations de légendes et de données historiques réelles, en mentionant qu'il les a découvertes toutes en d'autres annales qu'il a connues. Le fait est d'autant plus intéressant si on sait que les oeuvres dont le copiste parle, ne nous sont pas parvenues. Ainsi, on cite une chronique du grand érudit et patriote Dosoftei et une autre dont l'auteur est Buhuş, noble de la cour de D. Cantemir, qui accompagne ce dernier en Russie en 1711.

Le manuscrit respectif met au claire quelques problèmes fort intéressants concernant le cycle de légendes historiques „O samă de cuvinte“, qui préface l'oeuvre du grand chroniqueur I. Neculce.

www.cimec.ro

Лѣтописецъ цѣрѣи Молдовеи

www.cimec.ro

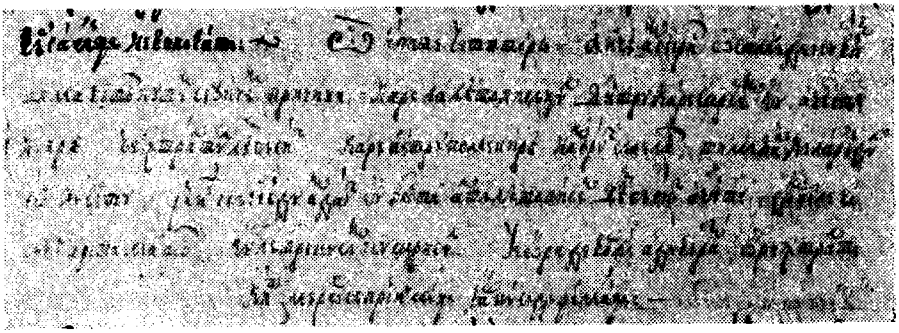

www.cimec.ro